

ЛАТИНСЬКА МОВА ТА ЄВРОПЕЙСЬКА НАУКА
(діахронний аспект)

Беляєва Олена Миколаївна

(Вищий державний медичний навчальний заклад
“Українська медична стоматологічна академія”, м. Полтава)

Починаючи з 50-х років минулого століття, у спеціальному дискурсі спостерігається значний інтерес до різноманітних досліджень у галузі функціональної стилістики, зокрема, вивчення наукового стилю (НС). Водночас, незважаючи на чисельність публікації, основна маса досліджень може бути схарактеризована як синхронно орієнтована, значно менша увага приділяється науковцями питанням діахронної та зіставної стилістики.

Між тим, як підкреслював Л. В. Щерба, усяка розвинена література пов'язана з минулим, своїм та чужим, і недоступна для розуміння поза знання цього минулого [7, с. 50]. Відтак, неупереджене дослідження будь-якого об'єкту передбачає його розгляд не лише у синхронії, але й у діахронії.

З огляду на роль, котру відіграла латинська мова (ЛМ) у європейській науці, будучи протягом багатьох століть єдиною літературною мовою народів Західної Європи, дослідження витоків наукового мовлення нам видається надзвичайно актуальним.

Появу НС як специфічної сфери професійної словесної творчості, покликаної відобразити та зафіксувати наукове знання, дослідники відносять до XV—XVIII ст. [1; 2; 6, с. 3—23]. Як і у Ранньому Середньовіччі, в цей період наукова література різних європейських народів в основному створювалася латиною.

ЛМ здійснювалися переклади “Канону лікувальної науки” геніального таджика Ібн Сіні; ЛМ складено трактат Луїса Меркадо (1525—1606) про жіночі хвороби – *“De mulierum affectionibus”* (1579) та написано *“De humāni corpōris fabricā libri septem”* Андреаса Везалія (1514—1564), вченого, котрий звільнив медицину від 1300-літнього авторитету Клавдія Галена, *“De morbo gallico”* (1564) й *“Observatiōnes anatomicae”* (1561) Габріеле Фаллопія (бл. 1523—1562,) та *“Exercitatio anatomica de motu cordis et sanguinis in animalibus”* Уільяма Гарвея (1578—1657), котрий відкрив явище кровообігу.

Латиною описував свої відкриття творець мікроскопічної анатомії Марцелло Мальпігі(й) (1628—1694) – *“De liēnis, de viscērum structurā”*, *“De renibus”*, *“Opēra medica et anatomica varia”*, *“De pulmonibus”* (1661), *“Epistolae anatomicae de cerebro ac linguā”*, *“De externo tactus organo”* (1665), *“De viscērum structurā exercitatio anatomica”*, *“De polypo cordis”* (1666), *“Dissertatio epistolica de bombyce”* (1669), *“Anatomia plantarum”* (1671), *“De formatiōne pilli in ovo”* (1673), *“De ovo incubato”* (1675), *“De structura glandularum conglobatarum”* (1689).

Втім, латина панувала не лише у природничих галузях, але й у педагогіці, філософії, філології, математиці. Так, саме ЛМ написано безсмертний твір Яна Амоса Коменського (1592—1670), відомий як ***“Didactica magna”***.

Незважаючи на те, що одну з основних праць видатного німецького філософа, філолога, винахідника Готфріда Вільгельма Лейбніца (1646—1716) – ***“Монадологію”*** – написано французькою мовою, переважну більшість статей, трактатів, листів вчений писав латиною. Для прикладу наведемо назви деяких з них (уривки з листів, котрі мають велику наукову цінність, а також з деяких незакінчених або не редагованих за життя Лейбніца творів, подаються під умовними назвами): ***“De primae philosophiae emendatiōne et de notiōne substantiae”*** (“Про удосконалення першої філософії та про поняття субстанції”), ***“Specimen dynamicum pro admirandis naturae legibus circa mutuas actiōnes detegendis et ad suas causas revocandis”*** (“Досвід розгляду динаміки. Про розкриття та возведення до причин дивних законів, котрі визначають сили та взаємодію тіл”), ***“Ratio est in natura...”*** (“Порядок у природі існує (є)”), ***“Confessio naturae contra atheistas”*** (“Свідчення природи проти атеїстів”), ***“De materia prima”*** (“Про першоматерію”), ***“De libertate”*** (“Про свободу”), ***“De rerum originatiōnis radicali”*** (“Про глибинне походження речей”), ***“Antibarbarus physicus, pro philosophia reali, contra renovatiōnes qualitatum scholasticarum et intelligentiarum chimaericarum”*** (“Проти варварства у фізиці, за реальну філософію, проти спроб поновлення схоластичних якостей та химеричних розумних духів”), ***“De ipsa natura sive de vi insita actionibusque creaturarum, pro dynamicis suis confirmandis illustrandisque”*** (“Про саму природу або про природну силу та діяльність творень, для підтвердження та пояснення начал динаміки”), ***“Brevis demonstratio erroris memorabilis Cartesii et aliorum circa legem naturalem, secundum quam volunt a deo eandem semper quantitatem motus conservari, quia et re mechanica abutuntur”*** (“Коротке доведення помилки Декарта та інших, котре відноситься до природного закону, який вводиться ними та застосовується у механіці, згідно якого бог завжди зберігає одну й ту ж кількість руху”), ***“De legibus naturae et vera aestimatiōne virium motoricum contra cartesianos responsio ad ratiōnes a Dr. Papinomense januarii anni 1691 in actis eruditōrum propositas”*** (“Проти картезіанців, про закони природи та справжню оцінку рушійних сил. Відповідь на міркування, висловлене паном Папеном у січні 1691 року”).

Автором численних праць, написаних ЛМ, був геніальний російський учений-енциклопедист Михайло Ломоносов (1711—1765): ***“Oratio de meteoris vi electrica ortis”*** (“Слово про повітряні явища, що походять від електричної сили”), ***“Oratiōnis de meteoris electricis explanationes”*** (“Пояснення до слова про електричні повітряні явища”), ***“Contra caudam vaporosam cometarum”*** (“Проти думки, що хвости комет складаються з парів”), ***“Theoria electricitatis methodo mathematica concinnata, auctore M. Lomonosow. 1756”*** (“Теорія електрики, викладена математично М. Ломоносовим. 1756 р.”), ***“De ratiōne quantitatis materiae et ponderis”*** (“Про відношення кількості матерії та ваги”), ***“Nova methodus observandi refractiōnes radiōrum in omni genere perlucidōrum corporum”*** (“Новий метод спостереження заломлення променів у всякого роду

прозорих тілах”), *“Meditatio brevis de evaporatiōne Mercurii die 7 maji 1761”* (“Короткий роздум про випаровування меркурію 7 травня 1761 року”), *“Meditatiōnes de calōris et frigōris causā”* (“Роздуми про причину нагрівання та охолодження”), *“Elementa chymiae mathematicae”* (“Елементи математичної хімії”). Навіть короткий перелік праць М. В. Ломоносова, написаних ЛМ, на наш погляд, яскраво ілюструє думку Я. М. Боровського, що для Ломоносова латина була у повному сенсі слова живою мовою – двигуном творчої думки, який тим самим містив у собі невичерпне джерело розвитку нових і нових можливостей вираження думки [1].

З-поміж філологів – сучасників Михайла Ломоносова слід відмітити італійця Форчелліні (1688-1768), укладача незамінного до нашого часу словника *“Totūus latinitātis lexicon”*.

Величезною сумлінністю та багатством зібраних фактів вирізняються оглядові праці у галузі класичної філології німецького вченого Іоганна Альберта Фабриція (1668—1736) – *“Bibliotheca Graeca”* та *“Bibliotheca Latina”*.

ЛМ писали свої твори такі видатні уродженці України (а саме Полтавської губернії) як Мартин Терехівський, котрий на титульному листі своєї дисертації *“De chao infusorio Linnaei”* (1775), зазначив себе як “ucraino-russus”, лікар і професор патології О. М. Шумлянський – *“De structurā renūm”* (1788) та його брата – хірург П. М. Шумлянський *“De proximā topicae inflammatiōnis causā”* (1789) [5].

ЛМ широко використовував “батько акушерства” та засновник медичної ботаніки й фітотерапії Н. М. Максимович-Амбодик, автор вперше виданого у Санкт-Петербурзі “Нового ботанического словаря на латинском и российском языках” (1804). Звичайно, що ЛМ написано й його дисертацію, котра мала назву *“De hepate humano”* (1775).

Що стосується природничих галузей, медицини та фармації, не лише у XVII та XVIII ст., але й протягом майже усього XIX ст. ЛМ залишалася фаховою мовою. Наприклад, у Московському медичному університеті до середини XIX ст. переважна більшість професорів читала лекції ЛМ, ЛМ ж ставилися запитання студентам на іспитах. А перші лекції російською мовою почали читатися професором В. І. Кохом лише у 1849—1850 н.р.

Звернувшись до історії такого жанру наукової літератури як дисертація, ми побачимо, що латина була основною “робочою” мовою науковців, оскільки якщо магістерські дисертації у дореволюційній Росії можна було писати російською, латинською або іншою мовою, докторські дисертації писалися виключно ЛМ [3].

Першою дисертацією на медичну тематику, захищеною у Росії вважається *“Dissertatio medico-physica de respiratiōne”* (1794) Фоми Барсука-Моїсєєва. Для того, щоб мати загальну уяву про коло наукових інтересів тогочасних науковців наведемо ad exemplum назви деяких з них: *“De modo, quo agunt medicamenta in corpus humanum”* (1816) І. Є. Дядьківського, *“Dissertatio medico-chirurgica sistens momenta quaedam aneurysmātum”* (1823) І. В. Буяльського, *“De lesionibus capitis externis”* (1826) С. Плешковського, *“Dissertatio morborum,*

inter animalia domestica observatorum, indicem et signa exhibens, adnexa synonymia” (1826) Адамовича А. Ф, ним же раніше (у 1817 році) було написано трактат “*An Socrates cicuta necatus fuerit*”, “*De strictura urethrae*” (1835) І. В. Рклицького, і цей перелік можна продовжувати ad infinitum...

ЛМ було написано докторську дисертацію російського хірурга М. І. Пирогова – “*Num vinctura aortae abdominālis in aneurysmate inguinali adhibitu facile ac tutum sit remedium?*”, а також його іншу унікальну працю “*Anatome topographica sectionibus per corpus humanum congelatum triplici directione ductis illustrata*”.

Як бачимо, ЛМ як повноцінна мова, якою не лише писалися наукові твори, але й велися диспути та читалися лекції, захищалися дисертації, писалися листи та вірші ЛМ гармонійно співіснувала з національними мовами, будучи за визначенням Л. В. Щерби не іноземною мовою, а мовою вищої культури [7, с. 22], до початку ХХ ст.

Втім, після встановлення Радянської влади та проведених освітніх реформ давньогрецька та ЛМ, логіка та деякі інші навчальні дисципліни було вилучено зі шкільних програм як «чужорідний елемент».

У Західній Європі поступова втрата престижу ЛМ, на думку Ю. Й. Маадли [4], також обумовлена соціальним чинником, оскільки й тут, починаючи з середини ХХ ст., спостерігається негативне ставлення до латини як до мови привілейованих верств населення.

Втім, незважаючи на певний негативізм до ЛМ, слід констатувати, що у загальноєвропейському науковому та освітньому просторі цей процес може схарактеризований як ascendo, на користь чого свідчать конференції Європейського рівня, на яких робляться спроби «реанімації» латини як мови міжнародного спілкування (по цьому питанню див. вже цитовані нами праці Ю. Й. Маадли [4] та Я. М. Боровського [1]).

Крім того, ЛМ, як жодна інша, протягом багатьох століть ефективно забезпечує комунікативні конфесійні потреби, будучи однією з офіційних мов Ватикану – ЛМ складено гімн цієї держави.

Що стосується забезпечення фахових мовних потреб спеціалістів у галузі медицини та фармації, існують усі об’єктивні підстави вести мову про латинську LSP медицини та фармації.

ЛМ написано лист І. П. Павлова “*De iuventutem epistola*”, переклад якого широко відмий як “Лист І. П. Павлова до радянської молоді”, який вважається заповітом видатного вченого. ЛМ укладено “*Magna charta universitatum*” (“Велика хартія університетів”), документ, під яким 18 вересня 1988 року поставили підпис ректори багатьох європейських університетів, та який фактично став підґрунтям для подальшої розбудови загальноєвропейського освітнього простору.

Таким чином, існують усі підстави стверджувати, що стиль наукової літератури, будучи викристалізованим у міжнародному науковому спілкуванні протягом багатьох століть, органічно пов’язаний з латинською мовою, яка, без жодних сумнівів, була, є та буде мовою науки.

Підсумовуючи викладене вище, перспективним напрямом подальших

наукових досліджень вважаємо поглиблене вивчення різноманітних аспектів порівняльної та діахронної стилістики.

Література

1. Боровский Я. М. Латинский язык как международный язык науки (к истории вопроса) / Я. М. Боровский // Проблемы международного вспомогательного языка. — Вып. II. — М. : Наука, 1991. — С. 70—76.
2. Васильев А. А. Печатная словесность и массовая коммуникация : <http://www.portal-slovo.ru/philology>
3. Кориков А. М. Диссертация и ученая степень: Методическое пособие для соискателей / А. М. Кориков, А. А. Мицель. — Томск : Том. гос. ун-т систем управления и радиоэлектроники, 2007. — 169 с.
4. Маадла Ю. Й. О современных попытках “оживления” латыни как языка междурядного общения / Ю. Й. Маадла // *Interlinguistica Tartuensis*. — 1984. — № 3. — С. 58—72
5. Мультановский М. П. История медицины / Михаил Петрович Мультановский. — М. : Гос. изд-во мед. лит-ры, 1961. — 347 с.
6. Стил научной речи : [сб. научн. трудов / отв. ред. Троянская Е. С. и др.]. — М. : Наука, 1978. — 280 с.
7. Щерба Л. В. Преподавание иностранных языков в средней школе. Общие вопросы методики / Лев Владимирович Щерба. — [2-е изд.]. — М. : Высшая школа, 1974. — 112 с.